

Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Δ. ΤΖΕΡΠΟΣ, Δρ.Θ.

Ο Απόστολος Παύλος, γνωστός και ως ο «Απόστολος των Εθνών», αποτελεί τη σπουδαιότερη φυσιογνωμία της πρώτης Εκκλησίας, ο οποίος διέδωσε τον Χριστιανισμό στα Έθνη, ανοίγοντας έτσι την προοπτική του χριστιανικού κηρύγματος και προσδίδοντάς του στην πράξη έναν οικουμενικό χαρακτήρα. Γι' αυτό άλλωστε και του αποδόθηκε και ο χαρακτηρισμός "ο πρώτος μετά τον Ένα", ο πρώτος δηλαδή μετά τον ίδιο τον Ιησού Χριστό. Ειδικά δε για την Εκκλησία της Ελλάδος, ο Απόστολος Παύλος θεωρείται και ως ο ιδρυτής της.

Λόγω του περιορισμένου του χρόνου δεν θα αναφερθώ αναλυτικά στα βιογραφικά του Παύλου, τα οποία άλλωστε είναι σε όλους μας λίγο-πολύ γνωστά, αλλά θα περιοριστώ για εύλογους λόγους στις περιόδους του και τους σταθμούς του στην Ελλάδα. Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι «τα Βήματα του Αποστόλου Παύλου» αποτελούν μία από τις πιο προσφιλείς περιηγήσεις Χριστιανών απ' όλον τον κόσμο, κυρίως από τον δυτικό, παραμένουν ωστόσο αρκετά υποτιμημένες από τους Ορθόδοξους προσκυνητές, Έλληνες και αλλοδαπούς. Η γνωριμία ωστόσο με πόλεις και περιοχές που μνημονεύονται στα βιβλία της Καινής Διαθήκης, που αποτελεί και την βασική πηγή πληροφοριών για το βίο και τη θεολογία του εν λόγω αποστόλου, η επαφή με τους αρχαιολογικούς χώρους και τα μνημεία τους, το να περπατήσει ή να ακολουθήσει κανείς την ίδια ακριβώς διαδρομή, ενίοτε και τους ίδιους αυτούς δρόμους με εκείνους που περπάτησε 2000 χρόνια πριν ο ίδιος Παύλος, αποτελούν μία εμπειρία μοναδική, λατρευτικά ενισχυτική, πνευματικά πλούσια και ιστορικά ιδιαίτερος ενημερωτική. Και ίσως τότε μπορούμε να συλλάβουμε το ανήσυχο πνεύμα του Παύλου, τον αστείρευτο ζήλο του να κηρύξει το Ευαγγέλιο του Χριστού και την ποιμαντική του έγνοια.

- Ο Απόστολος Παύλος στην Ελλάδα

Ο Παύλος θα έλθει για πρώτη φορά στην Ελλάδα στο πλαίσιο της Β' αποστολικής του περιόδου, ερχόμενος από την Τρωάδα της Μικράς Ασίας, στη σημερινή Τουρκία. Σύμφωνα με τη διήγηση των Πράξεων, αφορμή υπήρξε ένα όραμα που είδε ένα βράδυ εκεί ο Παύλος, στο οποίο ένας άνδρας Μακεδόνας στάθηκε μπροστά του και τον παρακαλούσε να περάσει στην απέναντι όχθη του Αιγαίου, στη Μακεδονία, και να τους βοηθήσει. Η αντίδραση του Παύλου και των συνεργατών του ήταν άμεση. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει το βιβλίο των Πράξεων "αμέσως μόλις είδε το όραμα (ενν. ο Παύλος), χωρίς καθυστέρηση αναζητήσαμε τρόπο να έλθουμε στη Μακεδονία" (Πράξ. 16,10), αφού τόσο ο ίδιος ο Παύλος, όσο και οι συνεργάτες του θεώρησαν το όραμα αυτό ως πρόσκληση του Κυρίου να κηρύξουν το Ευαγγέλιό του στην εν λόγω περιοχή. Είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικό ότι αυτού του τύπου η θεία παρότρυνση είναι μοναδική στο βιβλίο των Πράξεων.

Υπακούοντας στη θεία αυτή εντολή, ο Παύλος και οι συνεργάτες του θα κατευθυνθούν με πλοίο από την Τρωάδα στη Σαμοθράκη, κι από εκεί την επομένη ημέρα στη Νεάπολη (σημ. Καβάλα), απ' όπου πεζοί πλέον θα κατευθυνθούν προς την πόλη των Φιλίππων. Μετά από σχετικά σύντομη εκεί παραμονή ο Παύλος και οι συνεργάτες του θα πορευθούν ακολουθώντας την Εγνατία Οδό μέσω της Αμφιπόλεως και της Απολλωνιάδος για την Θεσσαλονίκη. Από εκεί όμως, και πάλι λόγω αναταραχής

θα εγκαταλείψουν γρήγορα την πόλη και θα μεταβούν στην *Βέροια*, την οποία όμως και πάλι, πολύ γρήγορα, όμως θα αναγκασθούν να εγκαταλείψουν. Επόμενος σταθμός ήταν η περίφημη πόλη των *Αθηνών*, στην οποία ο Παύλος έφτασε μέσω θαλάσσης. Εκεί έλαβε χώρα η περίφημη ομιλία του Παύλου στον Άρειο Πάγο, αλλά καθώς το κήρυγμά του δεν βρήκε σημαντική ανταπόκριση από το κυρίως ειδωλολατρικό ακροατήριό του, κατευθύνθηκε προς την *Κόρινθο*, το μεγάλο αυτό κέντρο εμπορίου της εποχής. Εκεί ο Παύλος έμεινε για δεκαοχτώ (18) περίπου μήνες, προτού το φθινόπωρο του 51 μ.Χ. αναχωρήσει μέσω των *Κεγχρεών* για την πόλη της Εφέσου, κι από εκεί για την Αντιόχεια.

- Β' έλευση του Παύλου στην Ελλάδα

Ο Παύλος θα έλθει ξανά στην Ελλάδα στα πλαίσια της Γ' αποστολικής του περιόδου δύο φορές. Πιο συγκεκριμένα, κατά την τριετή παραμονή του στην Έφεσο ενημερώθηκε για την ύπαρξη προβλημάτων στην τοπική εκκλησία της *Κορίνθου*, την οποία είχε ιδρύσει ο Παύλος κατά την προηγούμενη β' αποστολική του περιόδο. Ο Παύλος υποχρεώθηκε να στείλει από την Έφεσο στην Κόρινθο δύο επιστολές, από τις οποίες η μεν πρώτη δεν μας έχει διασωθεί, η δε δεύτερη αποτελεί την Α' προς Κορινθίους επιστολή του Κανόνος της Καινής Διαθήκης. Ωστόσο ούτε οι επιστολές αυτές, ούτε και η από μέρους του Παύλου αποστολή στην συνέχεια στην Κόρινθο του στενού συνεργάτη του Τιμοθέου δεν είχαν τα επιθυμητά αποτελέσματα, γεγονός που τον οδήγησε τελικά σε μια σύντομη εκεί επίσκεψή του την άνοιξη του 56 μ.Χ.

Η δεύτερη έλευση του Παύλου στη Μακεδονία και τη νότια Ελλάδα θα γίνει το φθινόπωρο/χειμώνα του 56 μ.Χ. όταν ο Παύλος θα μεταβεί και πάλι στην πόλη των *Φιλίππων*. Εκεί θα μάθει τα ευχάριστα νέα από την *Κόρινθο* που θα τον οδηγήσουν στη συγγραφή και αποστολή προς τους Κορινθίους μιας ακόμα, τρίτης συνολικά, επιστολής του, της σωζόμενης στον Κανόνα των βιβλίων της Καινής Διαθήκης ως Β' προς Κορινθίους επιστολής του.

Μετά τους Φιλίππους ο Παύλος κατευθύνθηκε προς τη νότια Ελλάδα. Φαίνεται όμως ότι βάσει της αναφοράς του στο Ρωμ. 15,19, ότι δηλ. κήρυξε το Ευαγγέλιο του Χριστού από τα Ιεροσόλυμα έως και την περιοχή του Ιλλυρικού, της σημερινής δηλαδή Δαλματίας, ο Παύλος αναχωρώντας από τους *Φιλίππους* και ακολουθώντας την *Εγνατία Οδό*, η οποία οδηγούσε στο λιμάνι του Δυρραχίου, στην περιοχή που τότε ονομαζόταν νότιο Ιλλυρικό, έφτασε στην εν λόγω περιοχή το φθινόπωρο του 56 μ.Χ., όπου και προφανώς δραστηριοποιήθηκε ιεραποστολικά έως και τις αρχές του 57 μ.Χ. Είναι ωστόσο γεγονός ότι για την εκεί δραστηριότητα του Παύλου δεν υφίστανται περισσότερες σχετικές πληροφορίες. Είναι δε εξαιρετικά πιθανό ο Παύλος να κατευθύνθηκε από εκεί στον επόμενο σταθμό του, την *Κόρινθο*, μέσω της *Νικοπόλεως*, ένα μεγάλο λιμάνι της εποχής εκείνης, που σήμερα εντοπίζεται κοντά στη σημερινή πόλη της Πρέβεζας. Εκεί ο Παύλος φαίνεται ότι επιβιβάστηκε σε κάποιο καράβι, με το οποίο και κατέληξε στο επίνειο της Κορίνθου στον Κορινθιακό κόλπο, το *Λέχαιο*.

Είναι κατά την περίοδο αυτή της διαμονής του Παύλου στην Κόρινθο που ο Απόστολος συντάσσει την περίφημη προς Ρωμαίους επιστολή του, αποσκοπώντας στην προετοιμασία της πολυπόθητης μετάβασής του όχι μόνο στην πόλη της Ρώμης, αλλά από εκεί και πιο δυτικά, στην περιοχή της Σπανίας (σημ. Ισπανία).

Ο Παύλος θα παραμείνει αυτή τη φορά στην Κόρινθο για περίπου τρεις μήνες. Επόμενος προορισμός του ήθελε να είναι η πόλη των Ιεροσολύμων, ωστόσο η αποκάλυψη σχεδίου δολοφονίας εναντίον του από κάποιους Ιουδαίους τον υποχρέωσε να αλλάξει τα σχέδιά του και αντί να επιβιβαστεί σε πλοίο για κάποιο λιμάνι της

Παλαιστίνης, να στραφεί βόρεια και να κατευθυνθεί και πάλι οδικώς προς τη Μακεδονία και την πόλη των *Φιλίππων*, κι από εκεί πλέον στον τελικό του προορισμό, τα Ιεροσόλυμα, με ενδιάμεσους σταθμούς, ανάμεσα σε άλλους, τη *Μυτιλήνη*, τη *Χίο* (*Οινούσες*), τη *Σάμο*, την *Κω* και τη *Ρόδο*.

- Γ' έλευση του Παύλου στην Ελλάδα

Ο Παύλος θα ξαναπεράσει από την Ελλάδα κατά το ταξίδι του ως κρατούμενου στη Ρώμη για να δικαστεί. Στο ταξίδι του αυτό ο Παύλος συνοδευόταν από στρατιώτες της αυτοκρατορικής φρουράς, καθώς επίσης από κάποιους συνεργάτες του, όπως ο Αρίσταρχος ο Μακεδόνας που αναφέρεται ονομαστικά στο βιβλίο των Πράξεων (Πράξ. 27,2), πιθανόν δε και οι Τίτος, Τιμόθεος, Λουκάς κ.ά., οι περισσότεροι των οποίων ελληνικής καταγωγής. Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του αυτού ο Παύλος θα περάσει από την *Κρήτη*. Παραπλέοντας το ακρωτήριο της *Σαλμώνης*, στα ανατολικά του νησιού, γνωστό σήμερα ως ακρωτήριο Σίδερο, θα στρίψει δυτικά κάτω από την Κρήτη για να φτάσει σ' έναν τόπο που ονομαζόταν *Καλοί Λιμένες*, κοντά στην αρχαία πόλη Λασαία. Καθώς όμως, λόγω του χειμώνα που είχε ήδη αρχίσει να κάνει την εμφάνισή του, η συνέχιση του ταξιδιού για την Ιταλία φαινόταν απαγορευτική, ο πλοίαρχος του караβιού έπεισε τον Ιούλιο, παρά τις ενστάσεις του Παύλου, αντί να μείνουν στους Καλούς Λιμένες να αποπλεύσουν για το πιο ασφαλές λιμάνι του *Φοίνικος*, όπου και θα παραχειμάζαν. Ξεκινώντας λοιπόν και πλέοντας κοντά στις ακτές της νοτίου Κρήτης δεν άργησε να φυσήξει ένας θυελλώδης άνεμος, ο περίφημος *Ευρωκλύδων*, ο οποίος και ουσιαστικά κατεύθυνε ακυβέρνητο το πλοίο νοτίως του μικρού νησιού *Κλαύδη*, τη σημερινή *Γαύδο*, για να καταλήξει τελικά δεκατέσσερις μέρες μετά στη νήσο *Μελίτη*. Σήμερα η νήσος αυτή θεωρείται ευρέως ότι είναι η *Μάλτα*, ωστόσο σύμφωνα με νεώτερες έρευνες είναι εξαιρετικά πιθανό το νησί αυτό να είναι *Κεφαλλονιά*, όπου ο Παύλος παρέμεινε για τρεις μήνες.

- Δ' Αποστολική Περιοδεία

Μετά την α' φυλάκιση του στη Ρώμη και το πολυπόθητο ταξίδι του (βλ. Ρωμ. 15,24.28) στην περιοχή της Σπανίας (σημ. Ισπανία), ο Παύλος, όπως φαίνεται και από κάποιες από τις «επιστολές της αιχμαλωσίας» (Φιλιπ. 2,24. Φιλ. 22. Εβρ. 13,23) θέλησε να κινηθεί ανατολικά για να ξαναεπισκεφθεί κάποιες από τις εκκλησίες που είχε ιδρύσει, κατά πάσα δε πιθανότητα και τα Ιεροσόλυμα.

Και πράγματι, ο Παύλος φαίνεται πως επιβιβάστηκε σε καράβι, το οποίο ακολουθώντας προφανώς αντίστροφα το δρομολόγιο που έφερε τον Παύλο στη Ρώμη (Ποτίολοι, Ρήγιο, Συρακούσες, Κεφαλλονιά ή Νικόπολις, Φοίνικας, Καλοί Λιμένες), κατέληξε στην Κρήτη. Εκεί προφανώς ο Παύλος θα πρέπει να πληροφορήθηκε την έκρυθμη κατάσταση που είχε δημιουργηθεί στην Ιουδαία μετά τον αιφνίδιο θάνατο του ρωμαίου Επιτρόπου Φήστου, και να αλλάξει τα σχέδιά του.

Αφήνοντας λοιπόν τον Τίτο στην *Κρήτη* για την επίβλεψη των εκεί τοπικών εκκλησιών ο Παύλος και οι υπόλοιποι συνεργάτες του κατευθύνθηκαν προς την πόλη της Εφέσου, όπου και παρέμειναν για κάποιες εβδομάδες. Όπως έπραξε με τον Τίτο στην Κρήτη, έτσι και στην Έφεσο ο Παύλος θα αφήσει για την εκεί επίβλεψη της τοπικής εκκλησίας τον στενό συνεργάτη του Τιμόθεο και μαζί με τους λοιπούς συνεργάτες του θα κατευθυνθεί μέσω Τρωάδος για την πόλη των *Φιλίππων*. Ο σχεδιασμός του Παύλου ήταν από εκεί να επισκεφθεί ξανά την περιοχή του Ιλλυρικού για την ενίσχυση των εκεί τοπικών εκκλησιών που είχε ιδρύσει κατά την γ' αποστολική

του περιοδεία. Πριν αναχωρήσει όμως φαίνεται ότι συνέταξε στους Φιλίππους την προς Τίτον επιστολή του, με την οποία εκτός από μία σειρά συμβουλών και οδηγιών προς τον συνεργάτη του Τίτο, του ζητούσε να έλθει να τον συναντήσει στη Νικόπολη, απ' όπου μετά το τέλος του χειμώνα του 63/64 μ.Χ. θα αναχωρούσαν μαζί για την περιοχή του Ιλλυρικού. Στη Νικόπολη ο Παύλος συνέγραψε και την Α' προς Τιμόθεον επιστολή του, όπου εκτός των σχετικών συμβουλών και οδηγιών του υποσχόταν την εκεί μετάβασή του μετά την ολοκλήρωση της περιοδείας του στο Ιλλυρικό (Α' Τιμ. 3,14-15).

Ο Παύλος φαίνεται ότι αναχώρησε από την περιοχή του Ιλλυρικού στις αρχές του 65 μ.Χ., αφήνοντας εκεί για την επίβλεψη της εκεί τοπικής εκκλησίας τον Τίτο (Β' Τιμ. 4,10), προφανώς με προορισμό την Έφεσο. Έτσι, ακολουθώντας την *Εγνατία Οδό* ο Παύλος έρχεται στους Φιλίππους κι από εκεί μέσω θαλάσσης στην Τρωάδα, όπου και τελικά συνελήφθη για δεύτερη φορά από τις ρωμαϊκές αρχές και μετέβη στη Ρώμη, όπου και τελικά μαρτύρησε.

- Δυνατότητες αξιοποίησης

Όπως είπαμε και στην αρχή της εισηγήσεώς μας, τα Βήματα του Αποστόλου Παύλου είναι μια από τις πιο δημοφιλείς προσκυνηματικές περιηγήσεις, οι οποίες μάλιστα στις πλείστες των περιπτώσεων πραγματοποιούνται σε περισσότερες της μιας χώρες. Ως γνωστόν, σήμερα, οι περιοχές και οι πόλεις που επισκέφθηκε ο Παύλος κατά τη διάρκεια των περιοδειών του ανήκουν σήμερα στην επικράτεια κρατών όπως το Ισραήλ, η Συρία, η Κύπρος, η Τουρκία, η Ελλάδα, η Αλβανία, η Μάλτα, η Ιταλία κ.λπ., γεγονός που έχει ως συνέπεια η επίσκεψη όλων αυτών των τόπων που επισκέφθηκε ο Παύλος σε ένα μόλις προσκυνηματικό ταξίδι να είναι πρακτικά ανέφικτη.

Ωστόσο, η Ελλάδα είναι μία από τις χώρες αυτές που για πολλούς και διαφόρους λόγους περιλαμβάνεται στη μεγάλη πλειοψηφία των προσκυνηματικών αυτών ταξιδιών. Για το λόγο αυτό ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού, σε συνεργασία με την Εκκλησία της Ελλάδος, κυκλοφόρησε πρόσφατα ένα σύντομο οδηγό «Των Βημάτων του Αποστόλου Παύλου στην Ελλάδα» σε πέντε γλώσσες (ελληνικά, αγγλικά, ρωσικά, ιταλικά, ισπανικά), ενώ σύντομα πρόκειται να κυκλοφορήσει, πιο επικαιροποιημένο από αντίστοιχες παλαιότερες προσπάθειες, κι ένα πιο αναλυτικό οδηγό, με σαφώς περισσότερες πληροφορίες όχι μόνο ως προς τον Βίο και τη Δράση του Αποστόλου Παύλου στην Ελλάδα, αλλά και για τα μέρη τα οποία επισκέφθηκε κατά τις εκεί περιοδείες του.

Πώς μπορεί όμως να αξιοποιηθεί ένας τέτοιος οδηγός από την Εκκλησία; Εδώ θα πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν μας ότι η Ελλάδα αποτελεί μία από τις λίγες εκείνες χώρες, όπου υφίσταται συνεχής χριστιανική παρουσία και όπου οι τοπικές εκκλησίες που ίδρυσε ο Παύλος κατά την περιοδεία του συνεχίζουν να υφίστανται αδιάκοπα έως και σήμερα. Γεγονός που καθιστά τις εν λόγω τοπικές εκκλησίες κυριολεκτικά αποστολικές. Αυτή μάλιστα η συνεχής και αδιάκοπη χριστιανική παρουσία έχει συνδέσει τις εν λόγω περιοχές με την εκεί άνθηση τοπικών εκκλησιών, την ανοικοδόμηση ναών και μοναστηριών, που τις περισσότερες φορές τιμούν το όνομα είτε του ίδιου του Παύλου, είτε κάποιου εκ των στενών συνεργατών του.

Ωστόσο, είναι γεγονός ότι αυτού του είδους η πληροφορία δεν παρέχεται ή δεν επισημαίνεται πάντοτε στους προσκυνητές. Όπως επίσης δεν δηλώνεται σχεδόν ποτέ η ύπαρξη ιδιαίτερων κατά τόπους προφορικών παραδόσεων, που αποδεικνύουν περίτρανα τον μεγάλο αντίκτυπο που είχε το πέρασμα του Παύλου από την περιοχή, π.χ. η με μεγάλη συχνότητα απόδοση του ονόματος του Παύλου και των συνεργατών

του σε κατοίκους της περιοχής, η υπόδειξη συγκεκριμένων τόπων ως χώρων ξεκούρασης του Παύλου κατά την διαδρομή, η επιτέλεση θαυμάτων, ακόμα και η δημιουργία θρύλων και εν πολλοίς μυθικών υπερβολών με πρωταγωνιστή τον Απόστολο των Εθνών.

Αυτά σε ό,τι αφορά κυρίως τους γνωστούς σταθμούς του Αποστόλου Παύλου, οι οποίοι συνήθως είναι οι μεγάλες πόλεις της Καβάλας, της Θεσσαλονίκης, της Βέροιας, της Αθήνας και της Κορίνθου, που πλέον των σχετικών με το πέρασμα του Αποστόλου Παύλου μνημείων, δίνουν την δυνατότητα επίσκεψης και σε άλλου είδους τουριστικά, μη συνδεδεμένα με τον Παύλο, αξιοθέατα. Δυστυχώς στις περισσότερες των περιπτώσεων, συνήθως για πρακτικούς λόγους, άλλοι σταθμοί του Παύλου παραμένουν άγνωστοι στο ευρύ κοινό. Εκτός δηλ. από τους σταθμούς του Παύλου, όπως η Αμφίπολη και η Απολλωνία, μεταξύ Καβάλας (Φιλίππων) και Θεσσαλονίκης, τους οποίους λίγοι γνωρίζουν και επισκέπτονται, ακόμα λιγότεροι γνωρίζουν, για να χρησιμοποιήσουμε ένα παράδειγμα που αφορά την περιοχή που φιλοξενεί το παρόν συνέδριο, ότι ο Παύλος διωκόμενος από τη Βέροια επιβιβάστηκε σε καράβι με προορισμό την Αθήνα σε κάποιο από τα λιμάνια της Πιερίας, είτε τη Μεθώνη, είτε την Πύδνα, είτε το Δίον. Ελάχιστοι θυμούνται ότι ο Παύλος σύμφωνα με το βιβλίο των Πράξεων διανυκτέρευσε στο νησί της *Σαμοθράκης*, ότι πέρασε από τη *Μυτιλήνη*, τις *Οινούσες* («αντικρύ Χίου»), τη *Σάμο*, την *Κω*, τη *Ρόδο*, τη νήσο *Σεσκλί* ανοιχτά της Σύμης, την νήσο *Γαύδο* νότια της Κρήτης, ή έχουν ακούσει τη θεωρία με τα πράγματι πολύ ισχυρά ερείσματα ότι η περίφημη νήσος Μελίτη των Πράξεων είναι η *Κεφαλλονιά*. Είναι παρήγορο ότι σε κάποιες από τις περιοχές αυτές, αν και πράγματι πολύ πρόσφατα, οι τοπικές εκκλησίες ανοικοδόμησαν μνημεία, ή ακόμα και ναούς, που να θυμίζουν το πέρασμα του αποστόλου Παύλου από αυτές.

Το κενό αυτό πληροφόρησης φιλοδοξεί να συμπληρώσει, έως ένα τουλάχιστον βαθμό, ο νέος αναλυτικός οδηγός των Βημάτων του Αποστόλου Παύλου στην Ελλάδα. Να αποτελέσει δηλ. την αφορμή να υπάρξει σε όποιο από τα μέρη αυτά δεν υπάρχει ήδη, κάποιο θρησκευτικού τύπου μνημείο (βλ. βήμα), ναός ή παρεκκλήσιο. Για παράδειγμα, στο περίφημο βήμα του Αποστόλου Παύλου στην Απολλωνία, με ευθύνη της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, δεν υφίσταται, πέραν μιας επιγραφής κι ενός απλού ενημερωτικού πίνακα, ούτε ένα μικρό προσκυνητάρι, ένα παρεκκλήσιο, που να επισημαίνει την ιερότητα του χώρου, όπως για παράδειγμα συμβαίνει, με υποδειγματικό μάλιστα τρόπο, στο βαπτιστήριο της Αγίας Λυδίας στο Ζυγάκτη ποταμό, πλησίον της αρχαίας πόλης των Φιλίππων. Θα ήταν ευχής έργο αν όλες οι παύλειες Μητροπόλεις προχωρούσαν σε μία ευκρινή και ει δυνατόν ενιαία για όλη την επικράτεια σήμανση των μνημείων του περάσματος του Παύλου από την περιοχή, στην επιμέλεια και συντήρηση με υλικό που θα επιμελούνταν οι ίδιες σε συνεργασία με τον ΕΟΤ και το Συνοδικό Γραφείο μιας ειδικά αφιερωμένης στα Βήματα του Παύλου στην Ελλάδα πολύγλωσσης ιστοσελίδας, την πλαισίωση της εορτής και πανηγύρεως του Αποστόλου Παύλου κάθε χρόνο με ειδικές εορταστικές, ακαδημαϊκές και πολιτιστικές εκδηλώσεις, όπως τα πολύ επιτυχημένα Παύλεια των Μητροπόλεων Βεροίας και Κορίνθου. Τέτοιου είδους εκδηλώσεις δεν θα έδειχναν μόνο τον σεβασμό, την ευγνωμοσύνη και την τιμή του χριστεπώνυμου πληρώματος στον Απόστολο των Εθνών, τον Πρώτο μετά τον Ένα, Παύλο, αλλά θα πολλαπλασίαζαν και τα όποια οφέλη όχι μόνο από τουριστικής και οικονομικής πλευράς, αλλά και από πολιτιστικής και μορφωτικής τόσο για τις τοπικές κοινωνίες αλλά και για τη χώρα μας συνολικά.

Σας ευχαριστώ πολύ.